Т.А. Єщенко, к.філол.н.,доцент

ТЕОНІМ «БОГ» У МОВНОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНЦІВ

Постановка проблеми. Теоніміка в україністиці ще не набула достатнього розвитку і є малодослідженим аспектом вивчення мови. Це почасти пояснюється зміною світоглядних уявлень українців, коли народні вірування поступилися християнству. На своєрідне забуття слов'янських традицій («поганства») вказує і те, що повністю стерлася з пам'яті українців етимологія слів, як-от: *доля, недоля, лад, диво, злидні, рід, вітрило* та ін., які у давні часи були власними назвами божих істот, натомість сьогодні вказані лексеми сприймаються буденно. Досить тривала атеїстична ідеологія, яка панувала в колишній Радянській Україні, теж сприяла табуюванню наукових розвідок, які б студіювали конфесійний стиль мовлення в цілому. На наше глибоке переконання, завданням лінгвістичної науки третього тисячоліття є надолуження знань щодо ґенези та функціонування теологічної лексики у сучасній українській мові, висвітлення деривaційних процесів, які відбулися упродовж тисячоліть, встановлення зв'язку між так званою «народною етимологією» (за О.Потебнею) і сучасною семантикою лексичних одиниць.

Мета доповіді – описати лексичні одиниці, які у своєму складі містять глибинні етнонашарування теоніма «Бог»; з'ясувати своєрідність їх уживання у мовнокультурному дискурсі.

Джерельною базою дослідження слугують прислів'я, приказки, фрезеологізми української мови.

Українці завжди мали віру у душі (пор.: *Без Бога ні до воріт, - а з Богом хоч і за море; Бог знайде, хоч і в печі замуруйся, а хоч і під печею; Бог все бачить; Від Бога нігде не сховаєшся (бо Його око і на воді, і на землі, і під землею); Від людей сховаєшся, а від Бога ні*; *Кого Бог сотворить, того не уморить; Коли Бог не годить, то і вогонь не горить; Кому Бог поможе, той все переможе.* Народною мораллю засуджувалося негідна поведінка людини, безвір'я: *Коли сіно в стозі, то забув о Бозі; Коли зле гадаєш, чому ж Бога благаєш; Хто - коли тривога, то до Бога, а по тривозі забуде о Бозі, - то горе йому; Хто проти Бога, то і Бог проти нього*).

Слово «Бог» перського походження й етимологічно означає «багатство», «добро», пізніше – «того, хто дає (подає) добро»: *Господь милосердний ніколи не спить: у цього щастя відбирає, а тому дає; Бог не гуляє, а добро розділяє: в одного візьме, а другому дасть; Бог богатий, то й нам дасть; Бог нерівно ділить: жде щоб самі ділились; Бог сказано, з роду не гуляє, все вилами перекидає: один наїсться, другому подає; Що Бог дасть, то не напасть; Як Бог дасть, то і в вікно подасть; Дав Бог роток, дасть і кусок; Дасть Бог — не відмолишся, ні не відкупишся; Дасть Бог день — дасть і пожиток; У Бога всього много; Як Бог не поможе, то і святі не оборонять; Не все ж Бог дарує, про що люд міркує.*

Віддавен, ще в дохристиянський період, це слово поставало складником численних теонімів – ***Білобог, Чорнобог, Дажбог, Святибог, Стрибог, Ятробог, Курячий Бог, Вогнебог, Всебог, Божич*.** Цікаво помітити, що Всебога наші пращури називали *Старим* ***Богом, Прабогом***, *Дідо-Всевідо, Великим* ***Богом,*** *Батьком* (пор.: *Бог батько, цісар дядько; Бог - батько: як буде нас тримати, то буде й годувати; Бог старий господар, має більше ніж роздасть*). Це вказує на історичну давнину української мови, лексика якої є справжньою скарбницею народних вірувань та традицій.

Нині слово «Бог» ми уживаємо у значенні Святої Трійці: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа.

Упродовж віків українці щиро вірили, що все робиться з Божої волі (***На все Божа воля!)***: *Як Бог не схоче, то хоч десять голів май, то нічого не зробиш; Бог покорить, Бог і простить; Бачить Бог з неба, що кому треба; Без Бога ні до порога; Без Божої волі і волос з голови не спаде; Божа воля, Божа й сила; Над Богом немає нікого; Чоловік міркує, а Бог керує; Нема в світі над Бога; Бог те знає, а не ми грішні; Бог знає, що він робить; Бог дасть нуждочку, Бог дасть що і оздоровить; Бог покорить, Бог і простить; Як Божа воля, то виринеш з моря; Він знає, що починає; Не родить рілля, але Божа воля; Що Бог навіне, того ніхто не мине; У Бога все мога; Вільно Богу, що хотіти, те чинити; Божих сил не можна вгадати; Вільно Богу, і звязавши у рай вкинути; З Богом не битись, Його свята воля; Нам Бога не вчити, як хліб родити; Як Бог змочив, так і висушить; Усі ми під Богом; Усі під Богом ходимо; Чоловік стріляє, а Бог кулі носить; Чоловік крутить, а Бог розкручує*.

Сучасна мова рясніє словами, які містять у собі відлуння давніх смислів: ***збіжжя*** – те, що подають Боги, ***зубожіти*** – позбавитися заступництва Богів, ***небога*** – та, від якої відступилася опіка Божа, ***богатир*** – той, сила якого полягає в добрі, ***небіжчик*** – людина на землі без опіки Божої, ***багач, багатий*** – хто має добро.

Архаїчними є також лексичні одиниці, які колись були вигуковими сполуками, а нині – етикетними формулами українців: ***спасибі*** – *Спаси, Боже!;* ***бозна*** – *Бог знає!;* ***помагайбі*** – *помагай, Боже!* Деякі вигуки вживаються у сучасному українському дискурсі як усталені вислови: ***бійся (побійся, бійтеся, побійтеся) Бога!*** – застереження, прохання не робити чогось, не казати так; ***Боже мій!*** - вигук для вираження здивування, радості, страждання; ***Боже, поможи (помагай)! Бог на поміч! Бог у поміч! Богпоміч! Дай Боже! Дай Боже щастя!*** – вітання з побажанням успіхів тому, хто щось робить, працює (пор.: *Як Бог поможе, то все буде гоже; Роби небоже, то й Бог допоможе! Якби не Бог — хто б нам поміг! Як Бог не поможе, то і святі не оборонять*). Але наші прадіди вміли не тільки молитися, але й з вірою в душі тяжко працювати, зважати і свій розум: *Бога взивай, а рук прикладай; Богу молись, а сам стережись; Боже поможи, а сам не лежи; На Бога надійся, а сам не дармуй; На Бога складайся, розуму ж тримайся; Не все до Бога: треба й до розуму свого.*

Поширеними в мові є вислови: ***з Богом! Бог з тобою!*** (пор.: *Хто з Богом, Бог з ним*) – побажання успіхів, щастя!; ***Слава Богові (Богу)!*** – добре, гаразд, як видно, ніврок; ***борони (боронь), Боже! Крий, Боже! Не дай (не приведи), Боже! Нехай (хай) Бог боронить (милує)!*** - вираження небажаності, заперечення чого-небудь. У цьому ж значенні вживається вислів: ***це якась Божа кара!*** (пор.: *Бог довго жде, та тяжко карає; Бог не карає прутом; Бог не трубить, коли чоловіка губить*; *Караючи, Бог і змилується; Кого Бог любить, того і карає (навідує, наказує); Кого Бог засмутить, того і потішить.*

Колись у сиву давнину Чумацький Шлях називали ***Богів Шлях, Божа Дорога,*** яка перехрещувалася посеред неба: одна вела праведні душі в рай, інша – грішні душі в пекло (пор.: *Від серця до Бога, навпростець дорога; Від серця до неба шляху не треба).*

Висновки. Українська мова є перехрестям і старої, і нової культур. Вона увібрала в себе відлуння віків, є осердям світогляду українського народу, який формувався упродовж тисячоліть. Давні теоніми з часом набули інших конотацій, втративши свій первинний сенс.

Література

1. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – Київ: Либідь, 1993. – 768 с. (Серія: «Пам'ятки України»).

2. Фразеологічний словник української мови. – Книга 2. - / Уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 980 с. - ISBN 5 – 12 – 000635.

3. Яніцька К.Л. Знайшов – не скач, згубив – не плач : українські прислів’я, приказки, усталені вислови / К.Л. Яніцька. – К.: Довіра, 2002. – 200 с. - ISBN 966-507-137-8.